

В. С. Уланчук

академік АЕН України

О. А. Кузьменко

м. Умань

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Постановка проблеми. Інтеграція України до міжнародних структур світового та європейського рівнів формує економіку країни та направляє її діяльність на високоефективне інноваційне виробництво та розвиток міжнародних зв'язків. Успішна і системна реалізація даних напрямів розвитку сприятиме тому, що сільське господарство України займе вагоме місце на світових ринках та покращить внутрішнє становище в державі.

Основною метою розвитку агропромислового комплексу є неухильне піднесення матеріального рівня життя населення. Досягнення цієї мети вимагає вирішення продовольчої проблеми на основі підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. В умовах ринкової економіки проблема підвищення ефективності аграрного виробництва є визначальною в розвитку країни [1]. Велике занепокоєння викликає той факт, що в сільському господарстві відсутнє дотримання організаційно-економічних принципів господарювання на мікрорівні.

Варто зазначити що впровадження інвестиційно-інноваційного розвитку відноситься до організаційно-економічних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, в тому числі й круп'яного.

Зростаючий світовий попит на аграрну продукцію варто використовувати як стимул інвестиційного та інноваційного розвитку аграрного сектору України. Аграрний потенціал нашої держави настільки вагомий, що Україна готова і спроможна нагодувати населення та значно посилити свою присутність на світових ринках продовольства. Зміцнення ж національної економіки та її конкурентних переваг на світових ринках сприятиме оптимізації роботи сільського господарства

країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що круп'яне виробництво рідко стає предметом економічного дослідження. Окремими проблемами формування ринку зерна круп'яних культур та підвищенню ефективності їх виробництва присвятили свої праці такі вчені: В.М. Андрусак, В.І. Бойко, П.І. Гайдуцький, Є.М. Лебідь, І.Г. Миколенко, В.С. Рибка, Л.М. Худолій, О.В. Ульяновченко та інші. Однак питання, пов'язані з вивченням ринку круп'яних культур, залишаються нерозкритими й потребують подальшого їх дослідження.

Мета дослідження. Нині гостро стоїть питання в умовах дефіциту ресурсно-технологічного потенціалу аграрного сектору економіки нарощування обсягів виробництва круп. Тому актуальним питанням являється підвищення ефективності виробництва продукції на основі розвитку інтеграційних зв'язків.

Результати досліджень. В останні роки перед сільським господарством поставлене завдання значно збільшити обсяги виробництва продукції. Масштабне нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спрямоване насамперед, на повне забезпечення, навіть із значним запасом, внутрішнього ринку. Тобто воно має бути направлене на забезпечення наукового обґрунтованих норм споживання основних продуктів за сприятливими цінами, а також реалізації значних обсягів продукції на зарубіжних ринках, де попит на продукцію сільського господарства, особливо зерно, постійно зростає.

Виконати таке завдання можна лише за допомогою впровадження передових агротехнологій, пристосованих до змін клімату, нових сортів рослин, стійких до різких змін погодних умов, підвищення родючості земель, поліпшення результатів інтенсивних технологій.

Кіровоградщина з виробництва зерна круп'яних культур займає провідне місце в Україні. Розглянемо основні показники виробництва гречки і проса в Україні та Кіровоградській області в табл. 1.

Основні показники виробництва гречки і проса в Україні та Кіровоградській області

Роки	Площа збору, тис. га		Валовий збір, тис. т		Питома вага області у виробництві гречки і проса, %	Урожайність, ц/га		
	Україна	Кіровоградська обл.	Україна	Кіровоградська обл.		Україна	Кіровоградська обл.	Відношення області, %
1995	763,0	50,2	608,6	45,3	7,4	7,9	9,0	114,0
2000	895,4	61,2	905,7	62,0	6,9	10,1	10,1	100,0
2005	516,6	42,5	415,6	41,3	9,9	8,0	9,7	121,2
2007	402,1	29,5	302,0	17,2	5,7	7,5	5,8	77,3
2008	423,8	21,8	470,1	23,5	5,0	11,1	10,8	97,3
2009	356,3	22,5	376,7	25,6	6,8	10,6	11,4	107,5
2010	183,9	17,7	266,7	14,6	5,5	14,5	8,2	56,5
2011	442,1	24,8	564,3	32,4	5,7	12,8	13,0	101,5
2012	425,8	15,9	465,5	11,6	2,5	10,9	7,3	66,9

*Джерело: розраховано автором на основі даних Державного комітету статистики України та Головного управління статистики у Кіровоградській області

Для сучасного стану розвитку сільського господарства регіону характерним є скорочення посівів гречки та проса з 50,2 тис. га в 1995 році до 15,9 тис. га в 2012 році. Найбільші обсяги виробництва зерна даних культур в області (61,2 тис. т) одержано в 2000 р. при урожайності 10,1 ц/га, а найменші – в 2012 р. (11,6 тис. т, урожайність – 7,3 ц/га). Кіровоградська область забезпечила 2,5 % виробництва круп в Україні в 2012 р., а в 2005 р. – майже 10,0 %. Отже, можна зазначити, що даний регіон має великі потенційні можливості щодо нарощування валових зборів зерна круп'яних культур внаслідок розширення посівних площ та підвищення їх урожайності.

Стан виробництва круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області наведений в табл. 2.

Стан виробництва круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах
Кіровоградської області

Показники	Роки				
	2005	2008	2010	2011	2012
Посівна площа, тис. га	1519,6	1602,7	1613,7	1641,2	1650,7
Посівна площа круп'яних культур, тис. га	45,2	24,4	19,1	26,5	18,2
Питома вага посівів круп'яних в загальній площі ріллі, %	3,0	1,5	1,2	1,6	1,1
Урожайність, ц/га	9,7	10,8	8,2	13,0	7,3
Валовий збір, тис. ц	413,3	235,3	145,9	324,3	115,8
Реалізовано круп'яних, тис. ц	161,4*	90,7	120,7	99,8	88,3
Виручка від реалізації круп'яних культур, тис. грн	13993,1	11001,2	29202,8	27525,9	21383,7
Середня ціна реалізації, грн/ц	86,6*	121,3	241,9	275,8	242,1
Кількість реалізованої зернової продукції, тис. ц	14800,0	16383,0	16761,0	19841,0	19698,0
Питома вага круп'яних в загальному обсязі реалізованого зерна, %	1,09	0,55	0,72	0,5	0,5

*Дані по реалізації гречки

**Джерело: розраховано автором на основі даних Державного комітету статистики України та Головного управління статистики у Кіровоградській області

В області питома вага посівів круп'яних культур в загальній площі ріллі дуже низька та спостерігається тенденція до її зниження. Величина виручки від реалізації круп'яних в загальному обсязі грошових надходжень в сільськогосподарських підприємствах також є незначною і це при тому, що ціни реалізації зерна круп'яних культур суттєво зросли. Якщо порівнювати ціну реалізації 1 центнера то в 2012 році вона була в 4 рази більша ніж у 2005 році. Виручка від реалізації збільшується непропорційно зміні ціни реалізації продукції, а це означає що на величину виручки впливають і інші фактори, в першу чергу, покращення маркетингової діяльності. В області вирощуванням круп'яних культур займається невелика кількість господарств. Так, якщо їх валове виробництво на Кіровоградщині в 2012 році становить 116 тис. ц, то лише в Маловисківському районі воно досягло 13,7 тис. ц (11,8 % всього збору по області), а продано в даному районі 15,5 % із всієї кількості реалізованих даних круп. Така невідповідність виробництва гречки по території

пов'язана з низькою її урожайністю та окупністю витрат.

Тому перед працівниками аграрного сектора економіки країни стоїть завдання пошуку шляхів відновлення потенціалу сільськогосподарського виробництва та впровадження інноваційно-інвестиційного його розвитку, що приведе до підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. В даний період низька врожайність в порівнянні з передовими країнами світу обумовлена, в першу чергу, недостатнім внесенням добрив. Так, органічних добрив вноситься в 15 раз менше ніж в 1990 році, а мінеральних втричі менше.

В такій ситуації, що склалась в сільському господарстві, важливо встановити напрями розвитку кожної його галузі на рівні країни, особливу увагу необхідно надати виробництву провідних круп'яних культур з тим щоб не повторилася ситуація 2010 року, коли ринок круп'яних культур в Україні повністю залежав від державних закупок в інших країнах.

Розглянемо структуру валового збору зерна в Кіровоградській області в табл. 3.

Таблиця 3

Валовий збір зерна та його структура в сільськогосподарських підприємствах
Кіровоградській області

Культури	Роки									
	2000		2005		2010		2011		2012	
	Валовий збір, тис. т	%	Валовий збір, тис. т	%	Валовий збір, тис. т	%	Валовий збір, тис. т	%	Валовий збір, тис. т	%
Всього по зернових:	1378,4	100	2478,7	100	2374,1	100	3464,9	100	2339,5	100
в тч. озимі:	539,7	39,1	1084,1	43,7	1153,4	48,6	1241,5	35,8	706,9	30,2
пшениця	492,2	35,1	1037,8	41,8	880,8	37,1	1010,0	29,1	597,1	25,5
ячмінь	12,4	0,1	27,9	1,1	265,7	11,2	227,2	6,5	108,0	4,6
ярі:	838,7	60,9	1394,6	56,3	1220,7	51,4	2223,4	64,2	1632,6	69,8
ячмінь	399,2	29,0	687,2	27,7	300,4	12,6	277,3	8,0	201,8	8,6
кукурудза	314,3	22,8	583,9	23,5	863,2	36,6	1872,2	54,0	1380,7	59,0
просо	24,2	1,7	8,3	0,3	6,1	0,2	13,2	0,4	3,8	0,2
гречка	27,9	2,0	32,9	1,3	8,6	0,3	19,2	0,5	7,8	0,3

*Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Кіровоградській області

На Кіровоградщині провідною зерновою культурою є озима пшениця. В 2012 році її валовий збір складав 25,5 % від виробництва всієї продукції зернових і

за останні дванадцять років коливається від 25,5 до 41,8 %. Це й свідчить про незацікавленість товаровиробників в дослідженні нових ринків та виходу на них. А основна увага надається виробництву кукурудзи і її валовий збір в 2012 році досяг 59 % від виробленого зерна. В останні роки спостерігається зниження частки виробництва ярого ячменю в загальному зборі зернових з 29,0 % в 2000 р. до 8,6 % в 2012 р. Ситуація з валовими зборами проса і гречки в 2011 р. дещо поліпшилась порівнюючи з 2010 р., але в 2012 році відбулося падіння виробництва круп'яних культур і якщо зрівняти її з 2000 р., це спонукає до глибокої кризи виробництва.

При цьому діяльність сільськогосподарських виробників продукції має бути направлена на збереження і відтворення потенціалу земельних та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві. На ряду із нарощуванням обсягів виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах важливим питанням є підвищення якості натуральних продуктів власного виробництва та створення логістичної мережі для їх реалізації.

Розвиток сільського господарства із застосуванням сучасних інноваційних технологій приведе до збільшення кількості робочих місць не тільки в цій галузі, а і суміжних галузях.

Виробництво зерна круп'яних культур в Україні певним чином пов'язане з попитом на крупи в країні. Внутрішня потреба в крупах на одну особу становить близько 8 кг, з них 2,5 кг становить рис (30 %), 0,8 кг – гречка (10 %), 0,4 кг – пшоно (5 %). Варто зазначити зниження споживання круп на користь сніданків швидкого приготування, сухих круп'яних сніданків, пластівців. В 2012 році потреба гречки на ринку становила 270 тис. т, при цьому повністю покривається попит на дану крупу на внутрішньому ринку однак недостатньо були використані потенційні експортні поставки.

Забезпечення крупами в Кіровоградській області вироблених із зерна вирощеного в регіоні значно вища ніж в інших областях України (табл. 4). Показники за 2015 рік розраховані за допомогою даних Програми «Зерно України 2015», а на 2020 рік – визначені на основі наших прогнозів.

Перспективи забезпечення крупами населення Кіровоградської області

Роки	Гречка					Просо				
	Валовий збір, тис. ц	Реалізовано, тис. ц	Вироблено круп, тис. ц	Потреба, тис.ц	Забезпечено, %	Валовий збір, тис. ц	Реалізовано, тис. ц	Вироблено круп, тис. ц	Потреба, тис.ц	Забезпечено, %
2010	92,8	76,0	55,7	60,1	92,6	67,1	42,0	46,9	30,1	156,0
2011	207,1	63,1	124,2	59,7	208,0	138,2	54,9	96,7	29,8	324,6
2012	87,8	53,3	52,7	59,3	88,8	45,6	41,6	31,9	29,6	107,8
В середньому	129,2	64,1	77,5	59,7	129,8	83,6	46,1	58,5	29,8	196,4
2015	398,0	112,4	258,7	57,9	446,8	137,8	97,6	104,7	29,0	361,0
2020	748,8	623,5	486,7	51,3	948,7	240,3	220,0	182,6	25,6	713,2

**розроблено автором*

Дані таблиці свідчать, що в останні роки рівень забезпечення просом значно опереджає аналогічний показник по гречці. Лише в 2011 році забезпечення гречаними крупами було більше потреби. Виробництво пшоняних круп підприємствами Кіровоградської області за досліджуваний період перевищувало потреби населення регіону майже в два рази. Аналізуючи показники 2015 року, які розраховані за даними Програми «Зерно України 2015» можна сказати, що забезпеченість гречаними крупами і пшоном становитиме 446,8 % та 361 %, а за розробленим нами планом на більш тривалий період - 2020 рік забезпеченість доцільно довести до 948,7 % і 713,2 % відповідно. Цього буде досягнуто за рахунок розширення посівних площ та раціонального їх співвідношення з іншими сільськогосподарськими культурами, підвищення урожайності круп'яних культур, ефективнішої переробки зерна (відсоток виходу круп збільшиться), а також враховувались тенденції, що мають місце із скороченням чисельності населення.

Організаційні та економічні інновації призначені для галузі загалом або для окремих її підгалузей та складових. Кожен вид інновацій застосовується у різних сферах, проте є необхідним і незамінним для успішного розвитку країни: організаційні інновації – розробляються і впроваджуються з метою вдосконалення організації праці, управління, економічного та виробничого процесу, ринку тощо; економічні – забезпечують підвищення економічних показників і результатів функціонування національної, галузевої економіки та економіки певних регіонів або суб'єктів господарювання [2].

Вирощування зернових, особливо круп'яних культур агротехнічно пов'язано з структурою сівозмін, впровадженням інноваційних технологій, вибором оптимального варіанту переробки зерна круп'яних культур та обсягом реалізації їх зерна в натуральному вигляді.

Завищена ціна на матеріально-технічні, трудові та енергетичні ресурси, питання збереження ґрунтів змушують до пошуку нових шляхів ресурсозбереження в сільському господарстві. Ресурсоефективність є першочерговим завданням для держави в плані підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, покращення економічного і соціального розвитку, нарощення енергетичної безпеки країни, зменшення шкідливого впливу на довкілля при розбудові високотехнологічного суспільства. Для цього, спершу, необхідна урядова підтримка яка б стимулювала відповідальність господарств за дотримання сівозмін і тим самим недопущення виснаження ґрунтів, а для переробних компаній використання обладнання яке б відповідало усім стандартам, а результати роботи задовольняли усі вимоги споживачів.

Слід відмітити, що сучасний стан науково-технічного прогресу в круп'яному виробництві в Україні характеризується досить низькими показниками, що зумовлено дією факторів, серед яких важливе значення мають недостатні обсяги капітальних вкладень у розвиток науки, техніки й технології виробництва. Економічне та соціальне значення науково-технологічного прогресу в борошномельно-круп'яній і комбікормовій промисловості полягає у тому, що: науково-технічний прогрес є важливим фактором зростання продуктивності суспільної праці; науково-технічний прогрес створює умови для більш ефективного використання сировинних та матеріальних ресурсів, основних засобів і капітальних вкладень; сприяє удосконаленню організації виробництва, його концентрації та спеціалізації.

Інтенсифікація є одним із важливих напрямків підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, на основі якої відбувається процес постійного удосконалення господарського механізму. Суттєвим напрямом інтенсифікації в сільському господарстві є збільшення комплексності виробництва та переробки

продукції на основі комбінування, що має поєднуватись з утилізацією відходів та використанням побічних продуктів. Слід відмітити, що важливим фактором інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є раціональне розміщення господарств, важливими є заходи науково – технічного характеру, важливе місце в цій системі заходів належить прогресивним індустріальним технологіям [3].

Реалізація інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які потребують використання в зерновій галузі сучасних технічних засобів для якісного виконання в оптимальні строки всього обсягу технологічних операцій з вирощування і збирання врожаю культур. Слід зазначити, що техніка, яка використовується у таких технологіях, є більш наукоємною, оскільки оснащена системами автоматизації контролю та управління технологічними процесами.

Основними організаційно-економічними резервами підвищення ефективності виробництва круп'яних культур є концентрація підприємств з великими фінансовими можливостями, поглиблення інтеграції при переробці сировини, реструктуризація переробної галузі для більш раціонального використання виробничих потужностей, збільшення асортименту та покращення якості кінцевої продукції та ін. Удосконалення міжгалузевих відносин у круп'яному виробництві передбачає: формування тісної міжгалузевої інтеграції і кооперації товаровиробників, налагодження прямих зв'язків між товаровиробниками і переробними підприємствами, переорієнтація системи ціноутворення на сировину і готову продукцію, демонополізація галузей заготівлі та переробки.

Висновки. Україна має великі можливості нарощування високоефективного виробництва продукції круп'яних культур. Тому в умовах ринкових відносин слід відмовитися від концепції вирішення тих чи інших проблем лише за рахунок окремих локальних заходів. Необхідно перейти до комплексного підходу при вирішенні взаємопов'язаних проблем єдиної системи виробництва, зберігання, переробки та реалізації продукції, особливо щодо залучення інвестицій в зерно-продуктовий підкомплекс. Адже фінансові вкладення в кожну з галузей підкомплексу окупаються сумарними (інтеграційними) результатами від реалізації кінцевої продукції.

Взаємовідносини між учасниками господарських об'єднань мають відповідати принципам економічної зацікавленості, самоокупності, самофінансування та відповідальності за результат, а рівні можливості для соціально-економічного розвитку сільського господарства мають забезпечуватися державною підтримкою, не залежно від форми організації об'єднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пащенко О. В. Організаційно-економічні умови підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах АПК 2006 года: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / О. В. Пащенко. — Київ, 2006. — 19 с.
2. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні / П. Т. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. — 2011. — № 2. — С. 200-208.
3. Князев С. І. Ефективність розвитку борошномельно-круп'яної і комбікормової промисловості в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.01 «Економіка промисловості» / С. І. Князев. — Київ, 2002. — 22 с.
4. Устік Т. В. Інтеграція як форма підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і економічних показників галузі / Т. В. Устік // Механізм регулювання економіки. — 2005. - № 2. — С. 207-211.
5. Боровська А. О. Шляхи зниження собівартості та підвищення ефективності виробництва зерна / А. О. Боровська, І. С. Погорєлова, К. В. Юхимець // Агросвіт. — 2011. - №24. — С. 87-88.
6. Захаріна О.В. Концептуальні засади формування регіональної продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки / О. В. Захаріна, О. М. Яценко // Агроінком . — 2011. - № 10-12. — С. 6-11.